

ZARDUSHTIYLIK, ISLOM DINLARIDA NIKOH VA OILA HAQIDAGI QARASHLAR

Komilova Zulfiyaxon Poziljonovna

“University of economics and pedagogy” Iqtisodiyot va pedagogika fakulteti, Pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.02.1.065>

Annotatsiya. Ushbu maqolada nikoh, oila munosabatlari haqida zardushtiylik va islom dinidagi qarashlar, oilada er va xotinning o‘zaro huquqlari, burch va majburiyatlari hamda oilani mustahkamligi bo‘yicha ma‘lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: nikoh, oila, er-xotin, zardushtiylik dini, Avesto, islom dini, Qur‘oni Karim, hadislar, ayolning huquq-burchlari, erkakning huquq-burchlari

ВЗГЛЯДЫ НА БРАК И СЕМЬЮ В ЗОРОАСТРИЗМЕ, ИСЛАМЕ

Комилова Зулфияхан Позиленовна

«Университет экономики и педагогики» экономико-педагогический факультет, преподаватель кафедры педагогики

Аннотация. В этой статье представлены сведения о браке, семейных отношениях в зороастризме и исламе, о взаимных правах, обязанностях и обязанностях супругов в семье, а также о прочности семьи.

Ключевые слова: брак, семья, супружеская пара, зороастрийская религия, Авеста, ислам, Коран, хадисы, права и обязанности женщины, права и обязанности мужчины

VIEWS ON MARRIAGE AND FAMILY IN ZOROASTRIANISM, ISLAM

Komilova Zulfiyakhan Poziljonovna

«University of economics and pedagogy» faculty of economics and pedagogy, teacher of the department of pedagogy

Annotation. This article presents information about marriage, family relations on views on Zoroastrianism and Islam, on the mutual rights, duties and obligations of husband and wife in the family, and on the strength of the family.

Keywords: Marriage, Family, couple, Zoroastrian religion, Avesto, Islamic religion, Quran Karim, Hadith, rights of a woman, rights of a man

Kirish. Mamlakatimizda barcha axolining 97 foizi oilalarga birlashib yashaydi. Shu ma‘noda oila - inson o‘z baxti va saodati, orzu-xavaslarini, maqsad-muddaolarini mushtarak qilgan, o‘zini inson sifatida idrok etib xayot nashidasini suradigan muqaddas makondir. Oila - ijtimoiy institutlarning eng qadimgisidir. Oila - jamiyatning ajralmas bo‘lagi. Biror bir xalq, millat yoki jamiyat yoki, u o‘zining rivojlanish tarixida va taraqqiyot istiqbolini belgilashda oila va uning atrofidagi muammolarni, qadriyatlarini inobatga olmagan bo‘lsa. Har qanday istiqbol oilaning manfaatlaridan ayro tasavvur qilinmaydi. Zero, har bir inson uchun oila - bu umrning boshlanishi, barcha narsalarning muqaddimasidir. Qolaversa, har bir inson o‘z baxti va saodatini eng avvalo oilasi bilan bog‘laydi, ya‘ni o‘z uyi, oilasida baxtli bo‘lgan insongina o‘zini to‘laqonli baxtiyor xis etadi.

Nikohga va yaqin qarindoshlikka asoslangan axloqiy mas‘uliyat, o‘zaro hurmat, bir-birini tushunish va mehr-muhabbat umumiyligi bilan bog‘langan kichik ijtimoiy guruh oila deb ataladi. Oila boshqa kichik guruhlardan o‘zining bir qator xususiyatlari bilan ajralib turadi. Ular quyidagilar:

oila uzoq muddatli bo'ladi;

oilada shaxslararo munosabatlarning amalga oshadi. Oilaviy munosabatlarda tarbiyaviy, psixologik, jinsiy va boshqa vazifalarning amalga oshiriladi.

oiladagi ayrim munosabatlar ta'sirida salbiy yoki ijobiy holatlar yuzaga kelishi mumkin.

Adabiyotlar. Jamiyatdagi ota-ona va bola, er va xotin, qaynona-kelin kabi oila a'zolarining o'zaro munosabatlari bilan bog'liq bo'lgan muammolar aynan oila negizida yuzaga keladi. Oilaviy munosabatlar qadim zamonlardan boshlab donishmand va mutafakkirlari tomonidan o'rganilgan bo'lib, ularning asarlarida shaxs va shaxslararo munosabatlar, uning kamolotida yuzaga kelishi mumkin muammolari asosiy masalalar sifatida o'rganilgan. Sharqning buyuk allomalari Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Maxmud Qoshg'ariy, Kaykovus, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Muqimiy, Furqat, Zavqiy, Uvaysiy, Nodira, Fitrat, A.Avloniy kabi olim va yozuvchilar oila masalasiga to'xtalib o'taganlar. Ularning asarlarida oila va oilaviy munosabatlarga ham alohida e'tibor berilgan. Olimlarning barchasi shaxs tarbiyasi va kamolotida oilaviy tarbiyaning rolini hamda oiladagi rollar taqsimoti haqida fikrlar berilgan bo'lib, ayniqsa, shaxsning aqliy va axloqiy kamolotida oilaning o'rni, ota-ona va yaqin kishilarning yo'naltiruvchi va tarbiyalovchi vazifalariga alohida e'tibor berganlar. Olimlar faqat oiladagina rivojlanishi mumkin bo'lgan sifatlar — halollik, poklik, mardlik, mehr-oqibatlilik, rostgo'ylik kabi qator fazilatlar dastlab ota-onadan bolaga o'tishi va ularning jamiyat taraqqiyotiga ta'sirini o'z falsafiy-axloqiy, sotsiologik va pedagogik-psixologik qarashlarida ifodalab berganlar.

Tahlil va natijalar. Oila va oilaviy munosabatlar haqidagi qarashlar nafaqat mutafakkirlarining asarlarida, balki diniy manbalarda ham yoritib berilgan. Xususan, Zardushtiylikning qadimiy kitobi — «Avesto»da oila muqaddas dargoh, oila barqaror va farovonligida er va xotinning mas'uliyati teng ekanligi to'g'risidagi fikrlar berilgan bo'lib, oilada ota yetakchi bo'lgani ma'qul deb hisoblangan. Shuningdek, unda oila va oilaviy munosabatlarda hamma rioya etishi lozim bo'lgan qoidalar berilgan bo'lib, unda er-xotinni o'zaro sodiq, bir-biriga g'amxo'r va mehribon bo'lishlari kerakligi va ayolning haq-huquqini himoya qilish kerakligi ko'rsatib o'tilgan. Zardushtiylik davridanoq oilaga katta e'tibor berilgan bo'lib, bu esa o'z navbatida oilaning jamiyatda tutgan mavqeyini mustahkamlash uchun qadimgi davridayoq zamin yaratilgan. Zardushtiylik dinida nikoh munosabatlariga mas'uliyat bilan yondashilgan bo'lib, nikoh yoshiga yetgan yigit va qizlar oila qurishni uzrli sababsiz ortga sursa jamiyat tomonidan jiddiy jazolangan. Zardushtiylikda ko'pxotinlik qat'iy man etilgan. Oiladagi hiyonat ham o'sha paytdagi eng og'ir gunohlardan sanalgan. Shuningdek, «Avesto»da oilada er va xotinning vazifalari belgilab berilgan. Erkak kishi asosan oilaning ta'minoti bilan shug'ullangan bo'lsa, ayollar uy ishlari va farzandlar tarbiyasi bilan band bo'lgan. Er kishining molini asrash hamda behuda sovrilmasligi uchun ham ayol kishi javobgar bo'lan.

Muqaddas islom dinimizning asosiy manbalari hisoblangan Qur'oni Karim va hadislarda oila va er-xotin munosabatlarining barcha tomonlari to'g'risida juda qimmatli ma'lumotlar yoritilgan. Islomda yangi oilaning vujudga kelishiga ham alohida e'tibor berilgan. Xususan, Qur'oni Karimda barcha jonzotlarning juft qilib yaratilgani hamda juftliklar o'rtasida o'zaro mehr va muhabbat paydo qilingani haqida qimmatli fikrlar bayon etilgan. Nikohga kirishishda o'ziga xos qoidalarga amal qilingan bo'lib, ular quyidagilar:

1. Nikohlanuvchilarning o'zaro roziligi, bunda yigit va qizning o'zaro nikohga roziligi talab etilgan.

2. Nikoh yoshiga to'lish, yigit va qizning balog'atga yetishi.

3. Nikohni guvohlar ishtirokida tuzish. Guvohlarning eng kamida ikki kishi bo'lishi belgilangan.

4. Kelin uchun qalin va mahr to'lash. Mahrning eng kam miqdori belgilab qo'yilgan bo'lib, bu kelinning haqqi hisoblangan.

5. Diniy e'tikod birligi.

6. Nikohlanuvchilar yaqin karindosh bo'lmasligi.

7. Tabaqa bo'yicha tenglik.

8. Nikohlanuvchilarning ruhiy jihatdan sog'lom bo'lishi.

Yuqoridagi shartlarga rioya qilinib tuzilgan nikoh xaqiqiy hisoblangan. Tomonlar esa tegishli huquq-majburiyatlar bilan ta'minlagan. Qur'oni Karimda oilada er va xotinning o'ni va mavqeyi belgilab berilgan. Unga ko'ra, er oilaning barcha moddiy va ma'naviy tomonlariga javobgar bo'lib, unga mas'uliyatli bo'lish talab etilgan. Erkak kishi og'ir-bosiq, ruzgor tebratishda tadbirkor bo'lishi talab etilgan. Xotindan esa dinu diyonatli, erning uyini, ro'zg'orini obod qiladigan va umr yo'ldoshiga sadoqatli bo'lish talab etilgan. Shu o'rinda shariat hukmida er va xotinning quyidagi haq-huquqlari belgilab qo'yilagan:

Er va xotinning o'zaro yaxshilik ila yashamoqlari. Er va xotin bir umrga birgalikda yashashni maqsad qilgan ekan ular bir-birlariga faqat yaxshilikni ravo ko'rib, qo'llaridan kelgancha muruvvatli bo'lib yashashlari ikkovlarining orasidagi eng asosiy haqlaridan biridir.

2. Er-xotinlik hayoti halol bo'lishi talab etiladi. Bunda har ikki taraf ham bir-biridan lazzat hamda orom topishi zarur. Bu huquq oilaviy munosabatlardagi asosiy ehtiyojlardan bo'lib, uning tag zahirida oilaning kelajakdagi mustahkamligi masalasi yotadi.

3. Quda-andalik munosabatlarida hurmatning joriy qilinganligi. Bunda kiyov tomon ham, kelin tomon ham bir-birlarini o'zaro hurmat qilishlari talab etiladi.

4. Er-xotin bir-birlariga merosxo'r bo'lalilar.

5. Agar oilada farzand tug'lsa, nasabi ikkovlaridan bo'ladi.

6. Er-xotin o'zaro sirlarini fosh qilmaslik.

7. Har ikkalasi ham bir-birlarining ota-onalarga yaxshilik hamda qarindoshlarga silai rahm qilish, ularning holidan xabar olish.

Islomda er-xotin o'rtasidagi munosabatning uzoq muddatli bo'lishini ta'minlash uchun o'ziga xos tartib va qoidalar tizimi joriy qilingan bo'lib, bunda oilaviy hayotda er va xotinning har biriga o'ziga xos burch va vazifalar yuklangan. Oilada er va xotinning o'zaro bir-biriga nisbatan haq-huquqlari, mas'uliyat va majburiyatlari ham belgilab berilgan. Bu haqda Qur'onning bir qator suralarida oyatlar keltiriladi: "Erkaklar xotinlar ustidan (oila boshlig'i sifatida doimiy) qoim turuvchilardir. Sababi – Alloh ularning ayrimlari (erkaklar)ni ayrimlari (ayollar)dan (ba'zi xususiyatlarda) ortiq qilgani va (erkaklar o'z oilasiga) o'z mol-mulklaridan sarf qilib turishlaridir" (Niso surasi, 34-oyat) [4:390]; "Va yaxshilik ila ularning burchlari muqobilida haqlari ham bordir" (Baqara surasi, 228-oyat) [3:398]. Agar er va xotin islom axkomlariga amal qilib yashasa, o'zaro burch va mas'uliyatini his qilsa, bunday oila baxt va saodat qasriga aylanadi. Xotinning er zimmasidagi haqqi erning o'ziga ham, moliga ham tegishlidir. Xotinning eri zimmasida mahr va nafaqa singari shaxsiy va moliyaviy haqlari bor. Ular quyidagilar:

1. Xotinning er zimmasidagi haqlaridan birinchisi er tomonidan unga yaxshi va adolatli muomala qilinishidir. Zero, Alloh taolo O'z Kitobida: "Ayollar bilan yaxshilik ila turmush kechiring. Agar ularni yoqtirmasangiz, shoyadki, Alloh siz yoqtirmagan narsada ko'plab yaxshiliklarni paydo qilsa!", deya amr etgan (Niso surasi, 19-oyat) [3:402]. Bu amr erning xotininga yaxshi muomalada bo'lishini, tabiatidagi ayrim noqisliklarga sabr qilishini, ba'zi xatolariga ko'z yumishini taqozo etadi. Shuningdek, ayolni tarbiyalash va unga dunyoyu oxiratda foydasi tegadigan narsalarni o'rgatib, ta'lim berishni ham nazarda tutadi. Nabiy sollallohu alayhi vasallamning bir hadislarida: "Mo'min er mo'mina xotindan nafratlanmasin, agar uning bir xulqini yomon ko'rsa, boshqa xulqi tufayli undan rozi bo'lib ketaveradi", deyiladi (Imom Muslim rivoyati). Ya'ni, er xotining ayrim xulq atvordagi kamchiligidan ig'azablansa, oilani buzish uchun shoshilmasligi, xotinini yomon ko'rib qolmasligi, balki uning yaxshi xususiyatlari haqida ko'proq o'ylab, shu bilan ayoliga muhabbatini oshirish usullarini o'ylab topishi va oilasini saqlab qolish choralarini ko'rish lozim. Shuningdek, er xotiniga mehribon bo'lishi, u bilan xushmuomala qilishi, birga ofiyatda hayot kechirishi, zulm etmasligi kerak. Bu bilan er Payg'ambarimiz sollallohu alayhi vasallamning hadislariga amal qilgan bo'ladi.

2. Ayolning eri zimmasidagi ikkinchi haqqi mahrdir. Alloh taolo Qur'oni karimda ularni

ayollarning bu haqqiga rioya qilishga chaqirib: “Xotinlarga mahrlarini mamnunlik bilan beringiz” (Niso surasi, 4-oyat), deb amr etgan.

3. Er xotinning ozorini ko'tarishi, u g'azablanganida va jahli chiqqanida muloyim bo'lishi, uning xatolarini kechirishi kerak.

4. Erkak ayolining or-nomusini saqlashi kerak.

5. Er xotining oziq-ovqat va kiyim-bosh kabi ehtiyojlarini isrof etmay, yetarli ta'minlashi kerak. Er oilasiga sarflagan xarjlari uchun ajr va savobga erishadi. Imom Buxoriy va Muslimning “Sahih”larida bunday keltirilgan: “Sa'd ibn Abu Vaqqos roziyallohu anhunging rivoyat qilishicha, Payg'ambarimiz (S.A.V.) dedilar: ” Alloh taolo roziligini istab qilgan har qanday xarj uchun ajr olasan. Hatto xotining og'ziga solgan taoming uchun ham senga ajr bor». Alloh taolo Qur'oni karimda bunday marhamat qiladi: “Boy-badavlat kishi o'z boyligidan (ya'ni, o'z boyligiga yarashadigan tarzda) nafaqa bersin. Kimning rizqi tang qilingan (kambag'al) bo'lsa, u holda Alloh o'ziga ato etgan narsadan (o'z holiga yarasha) nafaqa bersin. Alloh hech bir jonga O'zi unga ato etgan narsadan boshqa narsani yuklamas. Alloh tanglik – kambag'allikdan so'ng engillik – boylikni ham paydo qilur” (Taloq surasi: 7-oyat) [2:559].

6. Er xotining iffatini saqlashi lozim. Xotinini haromdan himoya qilish erga vojibdir. Ayniqsa, bu vazifa oilaning tinchligi va mustahkamligiga ta'sir etadi.

7. Er xotinini yaxshi ko'rsa, juda hurmatlashi lozim, yomon ko'rsa, zulm qilmasligi kerak. Istasa, chidab yashasin yo yaxshilikcha ajrashsin.

Erning ham o'z xotini oldiga shar'iy haq-huquqlari belgilangan. Zero, oilaning davomiyligi er-xotinning bir-biridan roziligi va haqlarini ado etishiga bog'liq. Erning xotin zimmasidagi eng muhim haqlari quyidagilar:

1. Xotinning er oldidagi eng birinchi burchi yoxud erning o'z ayolidagi eng birinchi haqqi – bu ayol kishining eriga hurmatli va itoatkor bo'lishidir.

2. Erning ayol ustidagi bu haqqi, ya'ni ayol kishi muboh ishlarda eriga itoat qilishi doirasiga ayol kishi erining ruxsatisiz nafl ro'za tutmasligi, uning ruxsatisiz nafl haj qilmasligi, unga aytmasdan uydan chiqmasligi, uning roziligisiz uydagi narsalardan birovlarga sadaqa va ehson qilmasligi ham kiradi.

3. Ayol kishi asosiy vaqtini farzand tarbiyasi bilan o'tkazishi lozim. Nabiy sollallohu alayhi vasallam: “Barchangiz rahbardsiz va barchangiz qo'l ostingizdagilardan so'ralursiz. Amir rahbardir. Er kishi o'z oilasiga rahbardir, ayol kishi erining uyida va uning farzandlariga rahbardir”, deydilar [4:358].

4. Xotin erining haqqini hurmat qilishi kerak. Chunki zimmasidagi erining haqqi kattadir. Abu Hurayra roziyallohu anhudan rivoyat qilingan hadisi sharifda Rasululloh sollallohu alayhi vasallam bunday marhamat qilganlar: “Ayol kishi uchun eri borida uning iznisiz uyiga begona erkakni kiritishi halol bo'lmaydi” (Imom Buxoriy, Muslim rivoyat qilgan).

5. Xotin kishi Alloh taolo bergan nasibaga rozi bo'lishi, eriga injiqlik qilmasligi kerak. Xotin kishi nochorligi uchun g'azablanmasligi va oh-voh urmasligi lozim. Balki xushnudlik va qanoat libosini kiyib, erining rizq topishdagi mashaqqatlarini qadrlashi, harom kasbga o'tishidan qo'rqib, undan hojatdan ortig'ini talab qilmasligi lozim. Aksincha, erini ham qanoatga undab, harom yo'llardan ogohlantirishi zarur. Momolarimiz erlarini kuzatayotib bunday derdi: «Harom kasbdan saqlaning! Biz ochlik va qiyinchilikka chidaymiz, ammo do'zax oloviga chiday olmaymiz».

Ayol kishi erining tuyg'ularini hurmat qilishi, u yoqtirmaydigan yoki unga ozor beradigan ishlardan yiroq bo'lishi va erining moliyaviy sharoitini hisobga olishi, erining uydan tashqaridagi mas'uliyatini qadrlab, uyga kech kelishidan bezovta bo'lmasligi yoki bu borada eriga bosim o'tkazmasligi lozim. Shuningdek, eri toqat qilolmaydigan darajada pul talab qilmasligi kerak. Ba'zi ayollar nuqul boshqa oilalarda erning xotiniga sarflagan narsalarini misol qilib, eridan xuddi shunday ta'minot talab qiladi. Ayol kishi erini qadrlasa, unga minnatdorlik tuyg'ularini o'zining muomalasi va xatti-harakatlari bilan izhor qilsa, Alloh unday ayoldan rozi bo'ladi.

6. Xotin erining do'stiga notanishdek bo'lishi lozim. Eri uyida bo'lmaganida, uning do'sti

eshik qoqsa, u bilan soʻzlashmasin. Aks holda, bu rashk va janjalga sabab boʻlishi mumkin.

7.Xotin goʻzalligi bilan eriga faxrlanmasligi, eri xunuk boʻlsa, yomon koʻrmasligi, agar boy boʻlsa, moli bilan gʻururlanmasligi kerak. Erning qarindoshlarini hurmat qilishi va qadrlashi lozim.

8.Xotin farzandlarini ham hurmat qilishi, ularni urishib, laʼnatlashdan tiyilishi lozim. Bu farzand tarbiyasi va ruhiyatiga salbiy taʼsir koʻrsatadi.

Quyida oila haqidagi hadislardan namunalar keltiramiz:

«Tangri nazdida bandalarning eng yaxshisi oʻz ahli-ayoliga foydasi koʻp tegadigan kishidir» /18-hadis/ ,

«Odamlar ichida xotin kishiga nisbatan haqlirogʻi uning eridir. Erkak kishiga nisbatan odamlarning haqlirogi-bu uning onasidir» /34-hadis/; «Farzandlaringizni izzat-ikrom qilish bilan birga axloq- odobini ham yaxshilangiz» /38-hadis/;

«Qachonki er oʻz xotiniga va xotin oʻz eriga qarashsa, Tangri ham ularga rahmat nazari bilan qaraydi, bordi-yu kaftini kaftiga qoʻysa, barmoqlari orasidan gunohlari duv-duv toʻkiladi» /44-hadis/;

«Sizlarning bar biringiz bamisoli choʻpondirsizlar va oʻz qoʻl ostingizdagilarga masʼuldirsizlar, Podshoh oʻz fuqarolariga, er oʻz ahli ayoliga, xotin erining uyiga, xodim oʻz xojasi moliga, farzand oʻz otasi mulkiga masʼuldir. Demak har birlaringiz masʼuldirsizlar» /116-hadis/;

«Hech bir ota oʻz farzandiga xulqu odobdan buyukroq meros berolmaydi /136-hadis/. [6:16]

Xulosa oʻrnida aytish mumkinki, diniy manbalarda oilaning naqadar muqaddas ekanligi, erkak va ayolning oiladagi burchi va majburiyatlari, ota-onaning bola oldidagi vazifalari hamda farzandning ota-onasi oldidagi burchlari, er-xotinning oʻzaro hurmat va ehtiromi muqaddas qadriyatlar sifatida qaralgan. Bu gʻoyalarning nikoh yoshidagi yigit va qizlarga singdirilishi oilalarning mustahkamligi hamda ofiyati uchun asos boʻlib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYHATI

1. Abdurauf Fitrat. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. –T.: Maʼnaviyat, 2000.
2. Qurʼoni Karim maʼnolarining tarjima va tafsiri. –T.: Toshkent Islom universiteti, 2004.
- 3.Burxonuddin Margʻinoniy. Hidoya, I-jild, Nikoh kitobi: –T.: Adolat, 2002.
- 4.Islom odoblari ensiklopediyasi. –T.: Hilol-Nashr, 2019.
- 5.<https://hidoyat.uz/49437>
- 6.Gʻ.Shoumarov va boshqalar. Oila psixologiyasi T;Sharq-2008